

27.6.01

27.6.01

התאחדות

DOC 06420

(Handwritten notes and signatures)

היסטוריה

משביתת נשק להשבתת השלום

הרתעה ושלום

ניסיונות ישראל להגיע להסדרים מדיניים

שאול זיתוני. הוצאת צ'ריקובר, 345 עמ', 87 שקלים

שלי פריד

מחקר על שנות ה-50 בישראל, ההולך ורב, בולט חסרונו של ספר שיהיה מעין הצגה כרונולוגית של האירועים. הספר שלפנינו, מסייע לכך מאוד. לצד הדיון המחקר, מוצגת בו כרונולוגיה מפורטת של השנים 1948-1952 על התפתחויות החוץ השונות שלה - ביטחוניות ודיפלומטיות - במזרח התיכון. מבחינה זו יכול הספר לשמש בסיס טוב לכל הקוראים על התקופה, ובוודאי לכל החוקרים, ונקודת מוצא טובה מאוד למחקרים עתידיים.

עיקרו של הספר בבדיקת הפעולות שנעשו באותן שנים, ובמיוחד אלה שעשתה ישראל, כדי להגיע להסדר שלום עם מדינות ערב. המונח "פער לוח" אינו מקרי: זיתוני בודק את האופן שבו השתמשה ישראל באופציה הצבאית שלה כדי לקדם מטרות מדיניות. ישראל, הוא מדיגיש, סיימה את מלחמת העצמאות כשירה על העליונה, ולכן היתה בעמדה מרתיעה כלפי שכנותיה. ככזאת, יכלה ישראל לפעול צבאית, או לאיים כי תפעל צבאית, כדי להשיג את מה שלא הצליחה להשיג בהסדר.

זיתוני טוען כי במרוצת השנים הלכה ואיבדה ישראל את הרתעתה, ולכן השיגה פחות ופחות בהסדרים המדיניים. סמוך לאחר מלחמת העצמאות, ובטרם נחתמו הסכמי שביתת הנשק עם שכנותיה (24.2.49 עם מצרים, 23.3.49 עם לבנון, 3.4.49 עם ירדן, ו-20.7.49 עם סוריה), יכלה עדיין לפעול צבאית ללא מגבלה. היא עשתה זאת מול מצרים במבצע "חרב רב" (7.1.49-22.12.48), ומול ירדן במבצע "עובדה" (5.10.1949-10.3.1949). זיתוני מציג מסמכים ארכיוניים, המלמדים כי ישראל תיכננה כמה מבצעים דומים כאלה - "יפת", "יונה", "ש.ת.ש" ו"אורן" - שלא יצאו לפועל מאחר שההסדר הושג לפי רצונה. למיטב ידיעתי, אין מידע נרחב במחקר על מבצעים אלה.

לפי הכרונולוגיה והניתוח של זיתוני, לאחר החתימה על הסכמי שביתת הנשק הגיע זמנו של המשא ומתן לשלום. אז כינסה ועדת הפיוס של האו"ם, שהוקמה לצורך השגת הסדר במזרח התיכון, ועידה בלואן שבש ווייץ (אפריל-ספטמבר 1949). משהסתיימה ועידת לואן בלא הסדר, חזרה ישראל, לפי זיתוני, לאופציה המשא ומתן הישיר. תחילה ניסתה להרחיב את יחסיה עם ירדן, ולאחר מכן עם מצרים. משאלה נכשלו, חזרה ועדת הפיוס לתמונה, וכינסה את הצדדים בפאריס (סתיו 1951). כאשר גם זו נכשלה, ניסתה ישראל להגיע להסדר עם מצרים. המניע לניסיון זה היה הכוונת מעצמות המערב, שראו בקשר מצרים-ישראל בסיס טוב לבדיקת ההגנה שניסו להקים במזרח התיכון, וגם, החל ביולי 1952, תקווה שמשטר הקצינים החופשיים החדש במצרים יוכל להגיע להסדר עם ישראל במקום שבו נכשל המלך המורח פארוק.

משהתברר לישראל כי המשטר החדש אינו יכול להגיע להסדר עמה, הסתיימה תקופה ראשונה זו של חיפוש אחר הסדר שלום, או לכל הפחות, הסדר משלים כלשהו להסכמי שביתת הנשק עם מדינות ערב. בניתוח של זיתוני יש רמז כי כישלון זה הוביל את ישראל, ובייחוד את ראש הממשלה דוד בן-גוריון, להכנה כי האופציה המדינית אינה מעשית לצ'ת ההיא, ויש ראל צריכה להתכונן לאפשרות של מלחמה (עמ' 275 ו-311). זיתוני לא מדיגיש זאת, אך הניתוח שלו מרמז כי היתה זו תחילת הדרך למבצע קרש.

זיתוני מאבחן, כי מרגע שנחתמו הסכמי שביתת הנשק ניטל מידי ישראל החופש לנקוט יוזמה צבאית, ולכן הוגבלה יכולת ההרתעה שלה יותר ויותר. יכולת זו נפגמה גם כאשר נכנסה ישראל לדינמי משא ומתן בלואן ובפאריס, שבעקבותיהם אברה הלגיטימציה לצעדים צבאיים. על כך הוא מוסיף כי ארצות הברית ובריטניה התערבו במזרח התיכון, בניסיון ליצור בו אוויר הגנה משותף נגד ברית-המועצות. ישראל - למרות הנייט-ליות הרשמית שלה - נתפסה כשייכת למערב, בעוד שאת מדינות ערב

ראלים, שלא הבינו לאשורה את מידת השפעתה של ההרתעה הישראלית בעת קיום משא ומתן מדיני. ניתן להבין מספרו - זיתוני לא כותב זאת במפורש - כי שימוש מושכל יותר בנשק ההרתעה, או להבדיל, תשומת לב שלא לאברה מהר כל כך, היתה מועילה יותר לישראל בתחום המדיני. ובכל זאת, כמו רבינוביץ גם זיתוני דן את ההנהגה הישראלית, כולל בן-גוריון, לכף זכות. הוא מציגה כמי ששאפה לשלום והשקיעה מאמצים רבים מאוד להגשמתו (בייחוד עמ' 310-311).

למעשה, ספרו של זיתוני יוצא נגד גישה רווחת בדיון הציבורי בשנים האחרונות, שמייצגיה מצטטים באופן מדויק יותר או פחות מחוקרים היסטוריים, ולפיה הנהגת ישראל התחמקה מהסדר שלום, ודחתה ניסיונות רציניים ומעשיים של מדינות ערב. מעבר להוכחות שמביא זיתוני, כי בן-גוריון היה נכון לקבל ויתורים למען שלום (עמ' 32, 289, 311), הוא גם עושה עמו חסד כאשר הוא מסביר מדוע צדק כשסירב לפגוש את מנהיג סוריה חוסני זעים (עמ' 81-83). זעים הציע במאי-אוגוסט 1949 לקלוט 300 אלף פליטים פלסטינים בסוריה. בן-גוריון דרש כתנאי לפגישה עם זעים שסוריה תיסוג מהשטחים שהחזיקה בגליל. לפי זיתוני, בן-גוריון הבין כי פגישה מדינית כזאת, כאשר בין המדינות עומד עימות צבאי, תחזיר, אם תיכשל, את הצדדים לשרה הקרב. גם אם אין מקבלים גישה זו, הרי שהיא מעניקה ממד חדש לאירועי אותם ימים.

ספרו של זיתוני יוצא נגד גישה רווחת בדיון הציבורי בשנים האחרונות, שמייצגיה מצטטים באופן מדויק יותר או פחות מחוקרים היסטוריים, ולפיה הנהגת ישראל התחמקה לאחר הקמתה מהסדר שלום, ודחתה ניסיונות רציניים ומעשיים של מדינות ערב

כמו כן, ניתוח ההנהגה הישראלית מציב את בן-גוריון ואת שר החוץ משה שרת כמי שהיו קרובים למדי ברעותיהם (בייחוד עמ' 178), ואת שרת כמדינאי בעל ראייה פרגמטית (עמ' 252). זהו חיוק לעובדה המתבררת לעוסקים במחקר של אותן שנים, כי לא היה מדובר בראש הממשלה הנצב-בן-גוריון ובשר החוץ היוני שרת, אלא בשניים ששיתפו פעולה, וראו את האינטרסים העיקריים של ישראל באופן דומה.

בין החידושים הנוספים במחקר זה יש התייחסות לחשיבות ביקור המלך עברדאלה ברצמבר 1949 והשלכת ביקור זה על כישלון המשא ומתן בין ירדן לישראל (פרק ה'), וגם מקומם של ההיבטים הכלכליים במשא ומתן בין שתי המדינות (עמ' 158-160). זיתוני גם מקפיד לציין ביחס למסמך מסוים, כי זה "לא טופל במחקרים עד היום" (עמ' 165).

מכלל הפרסומים הרבים של השנים האחרונות, העוסקים בשנות ה-50, טרם פורסם מחקר של ממש שחשף את פרשת ועידה זו. למעשה, בתולדות הסכסוך הישראלי-ערבי מקובל לחשוב רק על שתי ועידות רבות משתתפי-פיוס, ועידת לואן, והוועידה שכונסה ב'נווה ברצמבר 1973, אחרי מלחמת יום הכיפורים (עליהן ניתן להוסיף גם את ועידת מדיד, באוקטובר 1991). ספר זה מציג, כפי שמדיגיש המחבר במבוא ובהקדמה, וכפי שמודגש גם בכריכת הספר, ועידה נוספת, שהתכנסה בפאריס בסתיו 1951, כניסיון של ועידת הפיוס לחדש את המאמץ שנכשל בלואן, בטרם תכריזו על כישלון משימתה לפני עצרת האו"ם בחורף 1951-1952.

מעניין לציין, כי בינואר-פברואר 1950 כינסה ועדת הפיוס ועידה נשכח-חת עוד יותר, ב'נווה. מטעם ישראל נכחו בה נציגיה באו"ם, אבא אבן וגר-עון רפאל. ועדת הפיוס ניסתה או לקדם שאלות מעשיות בין הצדדים, ולאור לקחי הכישלון ב'נווה כונסה ועידת פאריס.

יש בספר צילומים של אישים ומסמכים. צילומי האישים מחיים את רוח התקופה, בייחוד למי שלא חווה אותה. צילומי המסמכים מוסיפים להיבט הארכיונאי. עם זאת, לעתים חסרות מפות, בייחוד בדיון על המשא ומתן עם סוריה. כמו כן, זיתוני מנתח רבות את פרוטוקול לואן מ-12.5.49, טענתו העיקרית בתתימה על הסכמ מן היכולת הישרה במהלך המשא ומתן

לוקות הפנימיות מרחיב רבות בני את מחקרו לפני לל שהוא מעניק זיתוני אינו הנגב - עמדה ב ומתן כולו. לכן בבעיות אלה. ל רים, ולהתייחס כי עושה רושם, כי לם את הסכם ה לכפות את הכיוו היה חוק יותר בתכתיבו. מבחינה זו יי והכרונולוגית ו לגבי כלל הבעי הפליטים, תחושה תה של בעיה זו ערב "להעמיד א היתה מעוניינת שקיימה ישראל הפליטים, אך בע מסביר כיצד קרר למרות רצונה ש המרכזי של הווע בעיית הפליטים לתואר "מוקד ה בספר שתי ק דת לואן, והשנ זיתוני קובע, כי מבחינת ישראל כלל העולם הער לגיבוי נרחב מצט טה שחייבה את של ועדת הפיוס יתרה מזאת, יש עובדת קיומה ה לגבולות החלטת שלים, והיא הצל ואת ועוד: אם נק את כושר ההרתע תת הנשק, ומאות הרי שהשיגה בלו מדוע איפוא קובע כי המשא ו להתאחד ולהקש חשפה את "האמר רח התיכון, וגם הנשק, שבהם הוג "השלום שמק" אכזבוה זו של זי שנות ה-50, ונעד מן העבר בכלים טענתו העיקרית בתתימה על הסכמ מן היכולת הישר במהלך המשא ומ